

Motion till riksdagen 2022/23:2359

av Gudrun Nordborg m.fl. (V)

med anledning av prop. 2022/23:78 Förbättrade åtgärder när barn misstänks för brott

1 Förslag till riksdagsbeslut

Riksdagen avslår proposition 2022/23:78 i den del som avser förslaget om att fler drogtestar ska få genomföras mot barn under 15 år.

2 Inledning

Barn under 15 år är i Sverige inte straffmyndiga och kan därför inte dömas för brott. När ett barn under 15 år misstänks för brott får därför inte en förundersökning inledas. I vissa fall finns det dock möjlighet för polisen att utreda brott där den misstänkte inte är straffmyndig, en s.k. § 31-utredning (31 § lagen med särskilda bestämmelser om unga lagöverträdare, LUL). Det centrala syftet med en § 31-utredning är att klarlägga barnets behov av sociala insatser. Vidare finns det en möjlighet att pröva ett barns straffrättsliga skuld i domstol genom en s.k. bevistalan (38 § LUL). En bevistalan innebär att en åklagare begär att en domstol prövar frågan om ett barn under 15 år har begått ett brott eller inte. En förutsättning för en bevistalan är att den krävs ur allmän synpunkt. Socialtjänsten informeras alltid när ett barn misstänks för brott och är den myndighet som ansvarar för eventuella åtgärder från samhällets sida.

Barn som är straffmyndiga, dvs. de som är över 15 men under 18 år, omfattas i många avseenden av samma bestämmelser som myndiga personer, men särbehandlas ännu i viss utsträckning inom det straffrättsliga systemet. Den 2 januari 2022 trädde nya bestämmelser i kraft om att avskaffa den s.k. straffrabatten för ungdomar i åldern 18–20 år. Den nya regeln innebär att om det för brottet är föreskrivet fängelse i lägst ett år eller mer, ska någons unga ålder inte beaktas särskilt vid straffmätningen. Vänsterpartiet yrkade avslag på regeringens förslag (mot. 2021/22:3657).

I Tidöavtalet nämns att en utredning ska se över straffrabatten även för dem under 18 år och samtidigt överväga en sänkning av straffmyndighetsåldern. Vidare ska

särskilda ungdomsfängelser inrättas som Kriminalvården ska vara huvudman för. Ungdomsfängelserna ska ersätta de särskilda ungdomshem som Statens institutionsstyrelse (Sis) i dag ansvarar för och där slutna ungdomsvård normalt verkställs. Högerregeringen tillsammans med Sverigedemokraterna vill också införa en möjlighet att använda hemliga tvångsmedel mot personer under 15 år som begår grova brott.

Vänsterpartiet kommer under inga omständigheter att stå bakom sådana repressiva förslag mot barn och ungdomar. Påföljdssystemets åldersgränser och den särreglering som följer av ålder avseende straffmätning och påföljdsval ser ut som de gör av mycket goda skäl. Vi vill särskilt understryka vikten av att den särställning barn har och ska ha inom det straffrättsliga systemet inte får urvattnas. Påföljdssystemet för unga lagöverträdare är utformat utifrån att barn och ungdomar som har begått brott i första hand ska hållas utanför kriminalvården och i stället bli föremål för insatser inom socialtjänsten. Straffmyndighetsåldern är väl avvägd och barn som är under 18 år ska absolut inte hanteras inom kriminalvården. Vi ser däremot behov av nya ungdomspåföljder för barn över 15 år och är inte främmande för att det införs fler sådana som kan komplettera de redan befintliga. Förutsättningen är givetvis att de påföljder som införs är rättssäkra, särskilt anpassade för barn och unga och har ett tydligt behandlingsinriktat innehåll. Vi anser även att det återfallsförebyggande arbetet gentemot unga lagöverträdare bör förstärkas. Våra förslag för att förbättra vården av unga vid Statens institutionsstyrelsens särskilda ungdomshem finns att läsa i vår motion på skrivelse 2020/21:215.

3 Regeringens förslag

Regeringen lämnar i propositionen ett antal förslag som syftar till att förbättra regelverket för utredningar mot barn som misstänks för brott och säkerställa att en hög grad av rättssäkerhet och effektivitet upprätthålls i dessa utredningar. Tidiga och ändamålsenliga insatser från samhällets sida kan hindra en negativ spiral med fortsatt brottslighet och bidra till att barn som misstänks för brott får den hjälp och det stöd de behöver.

Förslagen innebär bl.a. att fler utredningar ska få genomföras när barn under 15 år misstänks för brott och att bevistalan ska få väckas i fler fall. Om någon kan misstänkas för att före 15 års ålder ha begått ett brott för vilket det inte är föreskrivet lindrigare straff än fängelse i fem år ska åklagaren begära att en domstol prövar om den unge har begått brottet. Samma sak ska gälla för ett straffbelagt försök, en straffbelagd förberedelse eller en straffbelagd stämpling till ett sådant brott. Om det finns synnerliga skäl ska bevistalan få väckas även i fråga om ett annat brott. Innan en bevistalan väcks ska en utredning om brottet ha slutförts och bevisläget ska motsvara tillräckliga skäl för åtal. Bevistalan ska inte få väckas om det finns särskilda omständigheter som talar mot det.

Det ska även bli möjligt att bevilja resning av eller undanröja en dom om bevistalan som har fått laga kraft. Vidare föreslår regeringen att ett målsägandebiträde eller en särskild företrädare för barn ska kunna förordnas för målsäganden när den som misstänks ha begått brottet är under 15 år. Regeringen föreslår också att det ska bli möjligt för åklagare att besluta om ungdomstjänst genom strafföreläggande. Dessutom föreslås att fler drogtestar ska få genomföras mot barn under 15 år.

4 Vänsterpartiets ställningstagande

Vänsterpartiet står till största delen bakom regeringens förslag i den nu aktuella propositionen. Vi har tidigare föreslagit att möjligheten till bevistalan ska utökas, dvs. att allvarliga brott som begåtts av barn under 15 år ska kunna prövas i domstol i fler fall (38 § LUL). Därför står vi bakom regeringens förslag i de delar som handlar om utökade möjligheter att utreda och pröva brott som begåtts av barn under 15 år. När unga under 15 år begår brott är brottsoffret ofta ett annat barn. Det är i sådana fall extra viktigt att brott utreds, inte minst för att bringa klarhet i vad som skett för brottsoffrets skull men även för att unga personer som begått brott ska få nödvändig hjälp att inte fastna i kriminellt beteende. Enligt polisregionerna inleds dock § 31-utredningar i ytterst begränsad omfattning. Utredningen SOU 2022:1 konstaterar att den aktuella bestämmelsen tillämpas mer restriktivt än vad som varit avsikten vid dess tillkomst och att det finns en förhållandevis stor risk att brottslighet som är av allvarligt slag inte kommer att bli föremål för en § 31-utredning. Enligt vår mening är detta olyckligt både för brottsoffret och för den unga lagöverträdaren.

Vidare är det viktigt att skuldfrågan klarläggs genom en bevistalan när det gäller särskilt allvarliga brott. Det är även rimligt att åklagare ska kunna fatta beslut om att inleda bevistalan på eget initiativ. Regeringens förslag innebär också att socialnämnden även fortsättningsvis ska ha möjlighet att göra en framställning hos åklagare om att en bevistalan ska väckas. Enligt utredningen SOU 2022:1 riktas merparten av de misstankar om brott som leder till en § 31-utredning mot barn som närmar sig straffmyndighetsåldern 15 år och det är ovanligt att barn under 12 år misstänks för mycket allvarlig brottslighet. De fall av bevistalan som har avgjorts under den senaste tioårsperioden har gällt 13- respektive 14-åringar. Bevistalan kan också antas få störst betydelse vid brottsmisstankar mot barn strax under 15 år. Stockholms universitet skriver i sitt remissvar att en bevistalan kan fylla en viktig funktion ur ett rättssäkerhetsperspektiv. Enligt Brottsoffermyndigheten kan en bevistalan också tillgodose berättigade målsägandeintressen. Att skuldfrågan klargörs kan ha betydelse för frågan om brottskadeersättning och bidra till att målsäganden, som inte sällan själv är en ung person, kan få upprättelse och bättre möjlighet att bearbeta det inträffade. Vänsterpartiet instämmer i dessa synpunkter. Vi anser dock att det är av yttersta vikt att såväl utredning som bevistalan sker i nära samarbete med socialtjänsten och att barnet får tillräckligt stöd genom processen från en stödperson. Därför är det positivt att regeringen föreslår att kraven på socialtjänstens närvaro vid förhör med barn skärps. Vänsterpartiet har även länge föreslagit att målsäganden, som alltså ofta är ett annat barn, ska ha rätt till ett juridiskt biträde under en § 31-utredning.

Vi står även bakom förslaget om att ungdomstjänst ska få föreläggas unga lagöverträdare genom strafföreläggande. Den som har begått brott innan hen har fyllt 18 år får dömas till ungdomstjänst om påföljden är lämplig med hänsyn till hens person och övriga omständigheter. Den som döms till ungdomstjänst ska utföra oavlönat arbete och delta i annan särskilt anordnad verksamhet i lägst 20 och högst 150 timmar. Även personer som har fyllt 18 år när dom meddelas får dömas till ungdomstjänst under förutsättning att det finns särskilda skäl för det. En förutsättning för att ungdomstjänst ska kunna dömas ut är att påföljden anses tillräckligt ingripande med hänsyn till brottslighetens straffvärde och den unges tidigare brottslighet samt att det inte finns skäl för att döma till ungdomsvård. Strafföreläggande kan enbart bli aktuellt när den misstänkte erkänner gärningen, när brottet är mindre allvarligt och när det inte råder någon tvekan

om vilken påföljden ska bli. Mer komplexa överväganden ska alltså även i fortsättningen göras av domstol.

Riksdagen gjorde 2017 ett tillkännagivande till regeringen om att säkerställa att samtliga personer i rättsväsendet som hör eller förhör barn har genomgått en särskild utbildning. För att Sverige ska leva upp till barnkonventionen bör barn erbjudas stöd av personer som har särskild kompetens för att arbeta med barn i exempelvis rättsprocesser eller utredningar. Vänsterpartiet stod bakom tillkännagivandet. Utredningen SOU 2022:1 har dock gjort bedömningen att kraven på vem som kan hålla ett förhör med barn inte bör skärpas. Regeringen lägger heller inte fram något sådant förslag i den aktuella propositionen. Enligt utredningen är bestämmelserna om förhör med barn ändamålsenliga. Polismyndigheten har nyligen inrättat en utbildning för fördjupning i bl.a. förhör med barn. Utgångspunkten bör, enligt utredningen, vara att denna utbildning utvärderas inom de närmaste åren. Vi förutsätter att regeringen ser till att den nya fördjupningsutbildning som polisen inrättat utvärderas och vidtar åtgärder om brister föreligger. Vi kommer noga att följa frågan och vid behov återkomma med förslag till åtgärder.

4.1 Möjlighet till fler drogtestar av barn under 15 år bör inte införas

Det finns sedan 2010 en möjlighet att genom kroppsbesiktning drogtesta ett barn under 15 år som är skäligen misstänkt för olovligt narkotikabruk, om det kan antas vara nödvändigt för att avgöra barnets behov av sociala insatser (36 b § LUL). Det bakomliggande syftet med drogtest är att värna om barnets hälsa och utveckling. Kroppsbesiktning beslutas av åklagare och sker genom att ett prov tas från kroppen, t.ex. ett urinprov, som sedan undersöks. Efter att provet undersökts ska socialnämnden och den unges vårdnadshavare omedelbart underrättas om resultatet. Vårdnadshavarna behöver dock inte underrättas om det finns särskilda skäl, som att det leder till någon form av kränkning för barnet. Brottsförebyggande rådet (Brå) har på regeringens uppdrag (rapport 2014:20) utvärderat bl.a. bestämmelsen som ger polisen möjlighet att genomföra drogtestar på barn under 15 år. Av Brås rapport framgår att även om polisens nya möjlighet att genomföra drogtestar på barn under 15 år inte har utnyttjats särskilt ofta upplever både polisen och socialtjänsten att drogtestar gjorts i nödvändig omfattning. Enligt de poliser som intervjuats är den främsta orsaken till att polisen inte genomför fler drogtestar att behovet inte är större. Brå skriver i sitt remissvar att skälen för att vidga möjligheten för Polismyndigheten att drogtesta barn inte är så starka att de överväger kraven på restriktivitet när det gäller tvångsmedel mot barn. De anför även att de faktorer som anges bidra till att det utförs få drogtestar inte primärt beror på att lagens formulering är för restriktiv. Brå framhåller också att socialtjänsten med befintlig lagstiftning kan ordna så att ett barn blir drogtestat om vårdnadshavarna godkänner det. Då behöver i och för sig föräldrarna motiveras att godkänna testet, men en fördel med det förfarandet är att testet inte behöver beslutas under lika stressade omständigheter och i stället kan föregås av en mer gedigen behovsbedömning.

Vänsterpartiet anser att alla människor, i synnerhet barn, bör skyddas från onödiga ingrepp som kroppsbesiktning. Den möjlighet att drogtesta barn under 15 år som redan finns enligt LUL är tillräcklig och bör inte utökas. Samhället kan inte möta barns och ungas beroende med mer tvångslagstiftning utan måste också arbeta brett förebyggande

för att förverkliga barns rättigheter och de mänskliga rättigheterna. Vi vill särskilt utveckla det förebyggande arbetet för att tidigt hjälpa och stötta barn och unga att uppnå drogfrihet. Det finns ungdomsmottagningar som inkluderar alkohol- och drogrådgivning i sin verksamhet, men detta arbete behöver utvecklas. Ungdomsmottagningarna bör därför få en mer central roll genom att deras uppdrag breddas och beroende och psykisk ohälsa inkluderas. I syfte att ta vara på den kunskap och erfarenhet som finns samt att utveckla vården, tillvarata ny forskning och samla kompetens bör Maria Ungdom i Stockholm bli ett nationellt kunskapscentrum om ungas beroende. Mer om våra förslag finns att läsa i motionen En solidarisk beroendevård (mot. 2020/21:169).

Riksdagen bör avslå proposition 2022/23:78 i den del som avser förslaget om att fler drogtestar ska få genomföras mot barn under 15 år. Detta bör riksdagen besluta.

Gudrun Nordborg (V)

Nadja Awad (V)

Lotta Johnsson Fornarve (V)

Frida Tånghag (V)

Jessica Wetterling (V)